

УДК 342.9:349.6

ПОНЯТТЯ ВИНИ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ ЯК ОСНОВНОЇ ОЗНАКИ СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВOPУШЕННЯ У СФЕРІ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ

**І.Г. ПЕТРОВА, здобувач¹,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України**

У статті досліджуються теоретичні та практичні особливості визначення вини юридичних осіб як основної ознаки суб'єктивної сторони адміністративного правопорушення у сфері природокористування.

Юридична особа, вина юридичної особи, адміністративна відповідальність за правопорушення у сфері природокористування.

Розвиток ринкових відносин в Україні неможливий без активізації соціально-економічних процесів, створенню різноманітних форм власності, демонополізації, створенню великої кількості суб'єктів господарювання, фізичних осіб-підприємців та юридичних осіб (підприємств), як показнику розвитку економіки, основна мета яких є досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку.

Суб'єкти господарювання в Україні, здійснюючи економічну діяльність у сфері природокористування досить часто нехтують ресурсами природи та демонструють переважно споживацьке відношення до них. Кількість адміністративних правопорушень, вчинених юридичними особами, з кожним роком збільшується з року в рік. За таких умов, охорона прав і свобод громадян, власності, конституційного ладу України, прав і законних інтересів підприємств, установ і організацій, встановленого правопорядку, зміцнення законності, запобігання правопорушенням, виховання громадян в дусі точного і неухильного додержання Конституції і законів України, поваги до прав, честі і гідності інших громадян, до правил співжиття, сумлінного виконання своїх обов'язків, відповідальності перед суспільством стають основними завданнями держави.

Проблема притягнення юридичних осіб до адміністративної відповідальності полягає, зокрема в доведенні наявності вини. Суб'єкти господарювання в Україні здійснюючи економічну діяльність взаємодіють із природою тим чи іншим чином впливають на навколишнє природне середовище та на його ресурси. Частіше за все даний вплив є досить шкід-

¹ Науковий керівник – доктор юридичних наук, професор В.І. Курило

ливим як для самих природних ресурсів та навколишнього середовища так і для людини, чиє життя, здоров'я та благополуччя безпосередньо залежить від стану навколишнього природного середовища. При цьому суб'єкт господарювання переважно керується власними економічними інтересами, нехтуючи право природи до самовідновлення. Окремою проблемою постає наявність вини юридичної особи, як суб'єктивної сторони складу правопорушення для можливості притягнення її до адміністративної відповідальності за вчинення правопорушення у сфері природокористування.

Дослідженням даної проблематики займалися такі вчені як: В. Андрейцев, Д. Бахрах, О. Колбасов, Д. Лук'янець, Ю. Шемшученко та деякі інші.

Метою статті є висвітлення поняття вини юридичних осіб як основної ознаки суб'єктивної сторони адміністративного правопорушення у сфері використання та охорони природних ресурсів.

Правопорушення у сфері природокористування та охорони навколишнього природного середовища посягають на особливі суспільні відносини у сфері охорони конституційного права громадян на безпечне довкілля, а також на відносини з охорони, використання, збереження і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, запобігання й усунення негативного впливу господарської та іншої діяльності людини на навколишнє природне середовище, збереження генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій, а також природних об'єктів, пов'язаних з історико-культурною спадщиною.

Склад адміністративного правопорушення у сфері природокористування, вчиненого юридичною особою складається з чотирьох наступних елементів: суб'єкта правопорушення у сфері природокористування (в нашому випадку юридична особа), об'єкта, суб'єктивної та об'єктивної сторони правопорушення.

Визначення суб'єктивної сторони адміністративного правопорушення у сфері природокористування, вчиненого юридичною особою, має велике юридичне значення, оскільки суб'єктивна сторона є обов'язковим елементом складу будь-якого адміністративного правопорушення і становить собою відповідну сукупність ознак, що якісно характеризують відношення особи-правопорушника до вчиненого нею суспільно шкідливого, протиправного діяння та до наслідків ним спричинених, тобто психічне ставлення суб'єкта до вчиненого антигромадського діяння [1, с. 283]. Особливу цікавість для нас являє вина юридичної особи, як колективного утворення що характеризує її відношення до вчиненого правопорушення.

До ознак, які характеризують суб'єктивну сторону адміністративного правопорушення, належать вина, мотив і мета, які тісно пов'язані між собою, проте їх зміст і значення при вчиненні окремого правопорушення не є однаковими.

Основною, обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони адміністративного правопорушення виступає вина, адже за її відсутності настання адміністративної відповідальності та застосування адміністративного стягнення не вбачається можливим.

Сьогодні серед науковців-адміністративістів не існує єдиного погляду щодо вини, як ознаки суб'єктивної сторони, оскільки значна кількість вчених-правників взагалі заперечують проти обов'язковості наявності суб'єктивної сторони у складі адміністративного правопорушення, вчиненого юридичною особою. Основною причиною цього вони вбачають відсутність у юридичної особи розуму та психічного ставлення щодо вчинених ним діянь [2, с. 99], що, в свою чергу, унеможлиблює застосування до юридичної особи класичного підходу до розуміння поняття «вини».

В основу попереднього КУпАП, що був прийнятий у 1971 р., було покладено так звану теорію «заподіяння шкоди», яка також не враховувала вини юридичної особи за вчинення нею адміністративного правопорушення [3, с. 29]. Факт неможливості застосування поняття «вини» до юридичної особи пояснюється тим, що дане поняття формувалося для фізичної особи і визначалося, як негативне психічне ставлення особи до соціальних цінностей та норм соціальної поведінки [4] та «психічне ставлення особи до власної протиправної поведінки та її наслідків». Складовими елементами такої протиправної поведінки є такі поняття як «інтелект» та «воля».

Прихильниками даної теорії в якості приводу для притягнення до відповідальності пропонується ідея відповідальності «без вини». Ця ідея була відверто запозичена з норм цивільного права, відповідно до яких цивільно-правова (майнова) відповідальність не завжди накладається за умов вини, а в залежності від фактично завданих збитків [5].

Вина юридичних осіб, безсумнівно, має свою особливу природу та виступає як складне соціально-психологічне явище, як вина всього колективу, а не тільки окремого його працівника [6, с. 209–241].

Встановлення вини, як елемента складу адміністративного правопорушення дозволяє розмежовувати випадки, за яких невиконання юридичною особою власних обов'язків було наслідком обставин, що не залежать від неї, і вона не підлягає притягненню до відповідальності та випадки, за яких особа, що винна у вчиненні правопорушення має нести відповідальність.

Юридична особа має власний суб'єктивний інтерес та волю. Варто зазначити, що існують різні концепції щодо визначення вини юридичної особи. Вину юридичної особи можна ототожнювати з виною конкретного працівника, так і з виною органів юридичної особи, при чому вина працівника є необхідною умовою вини юридичної особи, а вина юридичної особи може бути наслідком вини працівника [7, с. 230].

Така позиція дає можливість виділити дві форми вини юридичних осіб, які виникають через дії фізичних осіб: по-перше, фізична особа усвідомлює протиправний характер своєї дії чи бездіяльності, передбачає

її шкідливі наслідки та вчиняє їх; по-друге, фізична особа не усвідомлює, що її дії чи бездіяльність призведе до вчинення юридичною особою протиправного діяння, вчиняє таке діяння, хоча повинна була усвідомити характер свого діяння і могла передбачити настання шкідливих наслідків для навколишнього природного середовища.

Отже, дії юридичної особи завжди зумовлені діями людей, які входять до її складу, а у формах вини відбивається психічне ставлення особи до елементів об'єктивної сторони складу правопорушення у сфері використання та охорони природних ресурсів.

Встановлення вини юридичної особи може безпосередньо залежить від вини посадової особи або може бути обумовлена виною посадової особи, дії якої і сприяли вчиненню протиправного діяння, за яке юридична особа несе відповідальність [8].

Окремі вчені при визначенні вини юридичної особи відштовхуються від поняття вини фізичної особи, під якою розуміють відношення особи до вчиненого діяння та до наслідків, що настали, при цьому вина розглядається в формі умислу та необережності [9, с. 278]. Вину ж юридичної особи розглядають як її суб'єктивне ставлення до будь-чого. Цей підхід не залишений без певного сенсу, адже дійсно, вина юридичної особи в чому б вона не полягала, це завжди суб'єктивне її ставлення до вчиненого проступку. Проте, слід відмітити, що категорія «суб'єктивне ставлення» не є рівнозначним категорії «психічне ставлення». Взагалі-то досить складно сприймати буквально останню категорію, щодо будь-якого колективного утворення. Наявність вини юридичної особи є наслідком самотійності волі юридичної особи. Слід зазначити, що юридична особа наділена власною суб'єктивною свідомістю. А отже, з цього випливає висновок, що визначення поняття «вини» юридичної особи буде якісно відрізнятися від визначення поняття «вини» фізичної особи.

Поняття вини юридичної особи при вчиненні адміністративного правопорушення у сфері природокористування можна визначити і як колективну вину осіб, що складають юридичну особу. У межах даного підходу виокремилосся декілька самотійних теорій. Відповідно до першої, так звана «теорія злагодженості воль окремих індивідів» вина юридичної особи визначається як колективна вина осіб, з яких складається дана юридична особа, Колективна вина складається в процесі прийняття колективного рішення більшістю голосів, шляхом голосування або ж домовленості. Одним з прихильників даної теорії В.І.Димченко визначав вину юридичної особи як «недостатню організованість та злагодженість організації» та вводив поняття «дефект організації», а в якості причини даного дефекту називав недостатність зусиль даного організаційного утворення, або ж фізичних осіб [10, с. 10]. Дійсно, вина юридичної особи в адміністративно-правових відносинах природокористування неможливо відділити від її колективу. В якості джерела вини організації слід виокремити винну дію або бездіяльність фізичних осіб, що відповідно до законодавства не можуть нести відповідальність за власні дії. Отже, варто

погодитися з вченим, що юридична особа несе відповідальність за власну вину і в разі провини окремих працівників, за умов коли їх вина не може бути встановлена та доведена [10, с. 10]. До того ж доказуванню слід піддавати вину всіх працівників, які вчиняють дії або виступають від імені юридичної особи в цілому [11, с. 13]. Таким чином в даному випадку, вина юридичних осіб проявляється через психічне ставлення її колективу до вчиненого ним протиправного винного діяння.

Крім того, існує комплексне розуміння вини юридичної особи, включаючи в себе об'єктивні та суб'єктивні підходи.

Об'єктивна вина – це вина юридичної особи, що залежить від самого характеру протиправного діяння юридичної особи, це така вина, яка обумовлена об'єктивною стороною складу адміністративного правопорушення [12, с. 728].

Виходячи з такої позиції, вина юридичної особи при вчиненні адміністративного правопорушення у сфері природокористування характеризується завідомо протиправним характером вчиненої дії чи бездіяльності, невиконанням встановлених законом порядку управління у сфері використання та охорони природних ресурсів.

Суб'єктивна вина, в свою чергу, являє собою відношення юридичної особи в особі її представників (посадових осіб, працівників і т.ін.) до вчиненого нею протиправного діяння [12, с. 728].

Поєднання об'єктивного та суб'єктивного елементів вини створюють загальне поняття вини юридичної особи як ознаки вчиненого нею правопорушення та його юридичного складу.

Таким чином, для встановлення вини юридичної особи, при притягненні її до адміністративної відповідальності у сфері природокористування в Україні, слід, насамперед, визначити, чи є її протиправне діяння наслідком дій (бездіяльності) фізичних осіб – представників юридичної особи (її посадових осіб, працівників і т.ін.).

Вину юридичної особи можна визначити як психічне ставлення її представників (посадових осіб, працівників і т.ін.) до причинно-наслідкового зв'язку між їхніми діями (бездіяльністю) та протиправним діянням юридичної особи [13, с. 121], що завдають шкоди природним ресурсам.

Однак, крім цього, необхідно враховувати, що від імені юридичної особи можуть виступати лише ті працівники, діяльність яких безпосередньо чи опосередкованого пов'язані із вчиненням протиправної дії чи бездіяльності.

Юридична особа залежить від дій своїх працівників, тому вину юридичної особи слід розглядати як зв'язок з виною її посадових осіб. У свою чергу, посадова особа має усвідомлювати протиправний характер дій юридичної особи і те, що ці дії є наслідком її власних дій. І тому для визначення вини юридичної особи важливе значення буде мати не оцінка дій фізичної особи, яка входить до складу юридичної особи, а оцінка того, яким чином дії фізичної особи впливають на дії саме юридичної особи та характер таких дій.

Юридична особа визнається винною у вчиненні адміністративного правопорушення у сфері природокористування, якщо буде встановлено, що посадова особа, яка діяла як представник юридичної особи або наділена представницькими повноваженнями чи повноваженнями приймати рішення, вчинила правопорушення у сфері природокористування в інтересах юридичної особи. При цьому у неї була можливість дотриматися правила, але не були вжиті всі заходи які від неї залежали, що у результаті призвело до порушення природоохоронних норм, які передбачають адміністративну відповідальність.

Отже, враховуючи все вищевикладене пропонуємо наступне визначення вини юридичної особи за вчинення правопорушень у сфері природокористування як психічне відношення особового складу (колективу) юридичної особи до вчинення нею правопорушення у сфері природокористування, що зумовлює причинно-наслідковий зв'язок між її діями та наслідками.

Список літератури:

1. Колпаков В.К. Адміністративне право України : підручник / В.К. Колпаков. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 752 с.
2. Бахрах Д.Н. Субъекты советского административного права / Д.Н. Бахрах. – Свердловск, 1985. – 168с.
3. Мамутов В.К. Предприятие и материальная ответственность / В.К. Мамутов, В.В. Овсиенко, В.Я. Юдин. – К. : Наук. думка, 1971. – 191 с.
4. Вина в советском уголовном праве : Монография / Рарог А.И.; Науч. ред. : Здравомыслов Б.В. – Саратов : Изд-во Сарат. ун-та, 1987. – 186 с.
5. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. / Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
6. Матвеев Г.К. Основания гражданско-правовой ответственности / Г.К. Матвеев. – М. : Юрлитиздат, 1970. – 218 с
7. Гражданское право Украины : Учебник. Часть 1 / Пушкин А.А., Самойленко В.М., Шишка Р.Б. и др. / Под ред. А.А. Пушкина и В.М. Самойленко. – Х. : Основа, 1996. – 422 с.
8. Викторов И. Административная ответственность юридических лиц / И. Викторов // Законность. – 2001. – № 6. – С. 12–13.
9. Алехин А.П. Административное право Российской Федерации : учебник / Алехин А.П., Кармолицкий А.А., Козлов Ю.М. – М. : Зерцало, Теис, 1996. – 278 с.
10. Дымченко В.И. Административная ответственность организаций : автореферат дис. ... канд. юр. наук / В.И. Дымченко. – Свердловск : Свердловский юридический институт. – 1983. – 17 с.
11. Петров М.П. Административная ответственность организаций (юридических лиц) : автореф. дис. канд. юр. наук / М.П. Петров. – Саратов, 1998. – 17 с.
12. Козлов Ю.М. Административное право : Учебник / Под ред. Ю.М. Козлова, Л.Л. Попова. – М. : Юристъ, 1999. – 728 с.
13. Лук'янець Д.М. Про вину юридичних осіб у сфері адміністративної відповідальності / Д. М. Лук'янець // Право України. – 1999. – № 11. – С. 117–122.

В статье исследуются теоретические и практические особенности определения вины юридических лиц как основного признака субъективной стороны административного правонарушения в сфере природопользования.

Юридическое лицо, вина юридического лица, административная ответственность за правонарушения в сфере природопользования.

The article examines the theoretical and practical problems of determining the guilt of legal entities as the main feature subktivnoy an administrative offense in the sphere of nature.

Legal person, entity wine, administrative responsibility for offenses in the sphere of nature.